

POZSONYI NORBERT*

Adalékok az *in iure* eljárási szak előkészítésének gyakorlatához a *praetori perben***

(A *TPSulp. 27* exegézise)

I. Bevezető gondolatok

Az *ifjabb Plinius* így elevenítette fel barátjának – a történetíró Tacitusnak – írt egyik levelében a *Vesuvius* Kr. u. 79. évi kitörése alkalmával átélt megrázó emlékeit (Plin. ep. 6,20,13-15):¹ „[e]kkor hamueső kezd hullani, egyelőre csak ritkásan. Hátrapillantok: mögöttünk sűrű sötétség terjengett, elborította a földet, rohanó áradat módjára hömpölygött utánunk. (...) Alig tekintünk körül, máris sötétség szakad ránk, nem olyan, mint a holdtalan vagy felhős éjszaka, hanem olyan, mint mikor zárt helyiségben eloltják a lámpát. (...) Voltak, akik maguk baján, mások szeretteik sorsán siránkoztak, akadtak olyanok is, akik halálfélelmükben a halálért esedeztek, sokan az égi istenek felé nyújtották karjukat, sokan mások azt hangoztatták, hogy nincsenek már sehol sem istenek, és rászakadt a világra az a bizonyos utolsó, örökké tartó éjszaka”.² Ugyanezt a katasztrófát – 1700 év távlatából – *Johann Wolfgang von Goethe* – az itáliai utazásai során vezetett naplójában – már a következőképpen értékeli: „Sonntag waren wir in Pompeji. Es ist viel Unheil in der Welt geschehen, aber wenig, das den Nachkommen so viel Freude gemacht hätte. Ich wies nicht leicht etwas Interessantes”.³

* adjunktus, SZTE ÁJTK

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ Plin. ep. 6,20,13-15: *Iam cinis, adhuc tamen rarus. Respicio: densa caligo tergis imminebat, quae nos torrentis modo infusa terrae sequebatur. (...) Vix consideramus, et nox — non qualis illunis aut nubila, sed qualis in locis clausis lumine extincto. (...) hi suum casum, illi suorum miserabantur; erant qui metu mortis mortem precarentur; multi ad deos manus tollere, plures nusquam iam deos ullos aeternamque illam et novissimam noctem mundo interpretabantur.*

² *Borzák István* fordítása.

³ Fordítás: Vasárnap Pompejiben voltunk. Sok szerencsétlenség történt már a világon, de kevés, amely az utókornak annyi örömet szerzett volna. Érdekesebbet nem egykönnyen tudok elképzelni. (Rónay György fordítása.)

E „szerencsés tragédia” különös módon érinti a modern jogi romanisztika világát is. 1959 áprilisában történt ugyanis, hogy a Pompeji Salernóval összekötő autópálya építési munkálatai során, a Pompeji közelében fekvő Murècine városka határában egy antik villa maradványait fedezték fel az építómunkások.⁴ A villa pontos rendeltetéséről csak feltételezéseink vannak. A leginkább elfogadott álláspont szerint ez az épület egykoron egy szakmai *collegium* székhelye lehetett.⁵ 1959. július 24-én e villa egyik étkezőhelyiségében (*triclinium*), egy vesszőkosárban elhelyezve találtak rá a (ma) Sulpicius archívumnak nevezett okirategyüttesre (viaszostáblákra, *tabulae ceratae*).⁶

Sajnos a régészek és a muzeológusok nem tudták megmenteni az összes Murècineben talált viaszostáblát az utókor számára, ugyanis az ásatási munkálatok során vagy rövidebbel azt követően sok tábla elkallódott, vagy olyan súlyosan károsodott, hogy bárminemű rekonstrukció lehetetlenné vált. Ennek következtében ma már nem tudjuk pontosan, hogy az eredeti leletegyüttes hány okiratot is tartalmazhatott, de *Camodeca* becslése szerint ez a szám akár a 350-et is elérhette.⁷

A Sulpicius archívum a nevét arról a bankárdinasztiáról kapta, amelynek irattárába ezen okiratok tartoztak. A Sulpiciusok felszabadított rabszolgák voltak,⁸ akik egy bankházat⁹ vezettek a campániai Puteoliban. Az archívumban található okiratok közül a legkorábbi Kr. u. 26. március 18-ai, a legkésőbbi pedig 61. július 14-ei keltezésű. Ebben az időszakban Puteoliban pezsgő gazdasági élet folyt, ugyanis a Kr. u. I. században itt működött Itália legnagyobb tengeri kikötője. Ide érkeztek be azok a nagy kereskedelmi hajók, amelyek Egyiptomból hozták a gabonát Róma számára. Az a gazdaságilag pezsgő környezet, amely Puteolit a Kr. u. I. század első felében jellemezte, kedvező feltételeket biztosított a fejlett jogélet kialakulásához.

Most térjünk vissza röviden ezen okiratlelet jogtörténeti jelentőségéhez. Megjegyzendő, hogy már korábban is került elő jelentősebb számú – jogügyleti tartalmat dokumentáló – viaszostáblákat tartalmazó lelet (ehelyütt elég csak az ún. dáciai viaszostáblák okirati anyagára,¹⁰ vagy Lucundus bankár nyugtaarchívumára¹¹ utalni). Azonban egyik lelet sem tartalmazott – sem számát, sem pedig ügyleti sokszínűségét tekintve – a murècinei gyűjteményhez fogható. A Sulpicius archívum okiratai érzékletes képet festenek a római jogkutatói számára a korai principátus Itáliájának mindennapi jogéletéről.¹²

⁴ WOLF, JOSEPH GEORG: *Neue Rechtsurkunden aus Pompeji*. Darmstadt, 2010. 17. p.

⁵ CAMODECA, GIUSEPPE: *Tabulae Pompeianae Sulpiciorum, Edizione critica dell'archivio puteolano dei Sulpicii I*, Roma, 1999. 11. p.; GRÖSCHLER, PETER: *Die tabellae-Urkunden aus den pompejanischen und herkulanensischen Urkundenfund*, Berlin, 1997. 24skk.; PÓKECZ KOVÁCS, ATTILA: *Raktárbérlet a szerződési gyakorlatban (TPSulp. 45)*. JT 9 (2009), 316.; WOLF 2010, 18. p.

⁶ CAMODECA 1999, 11skk. részletesen ismerteti az okiratok felfedezésének történetét.

⁷ CAMODECA 1999, 19.

⁸ A Sulpicius dinasztia társadalmi állásához lásd részletesen GRÖSCHLER 1997, 58skk.

⁹ Az ókori bankházakról és a bankárok szerepéről részletes leírást ad ANDREAU, JEAN: *Banking and Business in the Roman World*, Cambridge, 1999. 30skk.; FÖLDI ANDRÁS: *Bankárok az ókori Rómában (A receptum argentarii egyes kérdései)*, AUB 33 (1991/1992), 223. p.

¹⁰ L. ehhez PÓLAY ELEMÉR: *A dáciai viaszostáblák szerződése*. Budapest, 1972. 13skk.

¹¹ L. ehhez GRÖSCHLER 1997, 22skk.; WOLF, JOSEPH GEORG: *Der neue pompejanische Urkundenfund*, Beilage zum Jahresbericht 1982 der Gerda Henkel Stiftung, Düsseldorf, 1983. 43. Lucius Caecilius bankár házában összesen 153 darab okiratot fedeztek fel.

¹² A szerződési gyakorlat kutatásának jelentőségéhez lásd JAKAB ÉVA: *Humanizmus és jogtudomány. Brissoniuss szerződési formulái*. Szeged, 2013. 14skk.

Itt utalok arra, hogy a római „anyagi jogi” jogintézmények kutatása mellett mindig is létezett a jogi romanisztikában egy komoly érdeklődés az eljárásjogi kérdések vizsgálata iránt. Azonban a 20. század második felében ennek a kutatási irányzatnak adott új (friss) lendületet a Sulpicius archívumba tartozó viaszostáblák – a paleográfia szűrőjén átrostált és emendált – szövegeinek publikálása, mivel e leletegyüttes okiratai közül számos dokumentum rögzít eljárási jogcselekményeket.¹³ Ezen eljárásjogi tárgyú dokumentumok közé tartozik – Camodeca által – a TPSulp. 27 szám alá felvett okirati szöveg is.

Exkurzus: a formuláris (praetori) per alapvonalai

Mielőtt azonban a TPSulp. 27 szövegét részletes vizsgálatnak vetnénk alá, indokolt röviden kitérni annak a „perjogi környezetnek” a vázlatos bemutatására, amelyben a hivatkozott okiratot a felek kiállították és a benne foglalt jogcselekményeket megtették. Köztudott, hogy a római jogfejlődés történetében – időrendben – három perjogi rezsimet különböztethetünk meg: a civiljogi pert, a formuláris (*praetori*) pert és a császári pert. Minden valószínűség szerint már a köztársasági kor derekán¹⁴ a rugalmatlan, erősen formalizált civiljogi per (*legis actiós* perrend) mellett párhuzamosan kialakult egy, a fejlettebb árucsereszonyokból fakadó jogviták rugalmasabb elintézését biztosító performa, az ún. formuláris eljárás. Egy ideig a civiljogi és a formuláris eljárási rezsimek szabályai egymás mellett érvényesültek, majd – a praktikus római gondolkodásnak megfelelően – a *praetori* perrend fokozatosan – majdnem teljes mértékben¹⁵ – kiszorította a római jogéletből a civiljogi per – avitt szóbeli formuláin alapuló – eljárásrendjét, s ezzel a klasszikus korszak rendes peres eljárási formájává vált. Gaius a civiljogi perrezsim teljes kiszorításának okairól így ír tankönyvében (Gai. 4, 30): *Sed istae omnes legis actiones paulatim in odium uenerunt. Namque ex nimia subtilitate veterum, qui tunc iura condiderunt, eo res perducta est, ut uel qui minimum errasset, litem perderet; itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sublatae sunt istae legis actiones.*¹⁶

A formuláris eljárás a nevét arról kapta, hogy maga a per – írásban megfogalmazott – formulák alapján bonyolódott le [(Gai. 4,30): *per concepta verba, id est per formulas, litigaremus*]. Wolf találóan nevezi a *praetori* írásbeli formulán alapuló eljárással szemben a civiljogi perrendet ún. „szóbeli formulán alapuló eljárásnak” („Spruchformelverfahren”).¹⁷

¹³ WOLF 1983, 44. számításai szerint összesen 38 darab okirat tartozik azon dokumentumok közé, amelyek – tárgyakat tekintve – rendes bírósági vagy pedig választott bírói eljárást érintenek. CAMODECA 1999 szövegkiadása 41 eljárásjogi tárgyú okiratot tartalmaz (TPSulp. 1–41).

¹⁴ KASER, MAX – HACKL, KARL: *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1996. 152. p.

¹⁵ Gaius korában – Kr. u. II. században – már csak két esetben lehetett *legis actiós* használni (Gai. 4,31): fenyegető kár esetén vagy az ún. centumvirális bíróság hatáskörébe tartozó ügyekben.

¹⁶ Fordítás: De mindezek a *legis actiós* lassanként ellenszenvenné váltak. Ugyanis a régiek túlzott szőrszálhasogatása miatt, akik akkor a jogot létrehozták, oda jutott a dolog, hogyha valaki a legkisebb hibát is ejtette, elvesztette a pert. Éppen ezért a *lex Aebutia* és a *lex Iulia* megszüntette ezeket a *legis actiós*kat. (Brósz Róbert fordítása.)

¹⁷ WOLF, JOSEPH GEORG: *Das sogenannte Ladungsvadimonium*. In: Satura Roberto Feenstra sexagesimum quintum annum aetatis complenti ab alumnis collegis amicis oblata, Freiburg, 1985 59. p.

Ez a *perma* is – miként a civiljogi *per* – két eljárás szakból állt. Az első eljárás szak a jogszolgáltató magisztrátus (pl. *praetor*, *aedilis curulis*, *duumvir iure dicundo*) előtt zajlott (*in iure*), majd a permetszést (*litis contestatio*) követően a második eljárás szak lefolytatása a formulában kinevezett esküdtbíró (vagy társas bíraskodás esetén esküdtbírák) hatáskörébe tartozott (*apud iudicem*).¹⁸

A formuláris *per* esetén a perkezdő cselekmény az alperes idézése (*in ius vocatio*) volt. Fontos hangsúlyozni, hogy az idézés nem a jogszolgáltatást végző magisztrátus hivatali cselekménye volt, hanem a felperes magáncselekménye, amelyhez a jogrend eljárásjogi joghatásokat fűzött (*si in ius vocat, ito*). Az idézés (*in ius vocatio*) egy formátlan,¹⁹ szóbeli jogcselekmény volt, amelyben a – jövőbeni – felperes felszólította a – jövőbeni – alperest a jogszolgáltatást végző magisztrátus előtt való azonnali megjelenésre. Abban az esetben, ha a megidézett (*in ius vocatus*) ennek a kötelezettségnek nem tett eleget, akkor az idézési cselekményt foganatosító személy a XII táblás törvények szabályai szerint (XII t. t. 1, 1) jogos önhatalommal őt erre rászoríthatta (XII t. t. 1, 1-2): *Si in ius vocat, ito. Ni it, antestamino. Igitur em capito* ([h]a perbe hív, menni kell. Ha nem megy, (a felperes) hívjon tanúkat, aztán ragadja meg őt).²⁰

A *praetori edictum* azonban a vonakodó alperessel szemben már humánusabb szankciót rendelt, amely alapján: ha a megidézett alperes az idézésnek nem tett önként eleget vagy nem lépett fel mellette olyan *vindex*, aki kezeskedett volna az alperes egy későbbi időpontban való megjelenéséért, akkor egy *praetori* büntetőkeresetet lehetett indítani ellene (Gai. 4, 183): *In summa sciendum est eum, qui cum aliquo consistere uelit, in ius uocare oportere et eum, qui vocatus est, si non venerit, poenam ex edicto praetoris committere* ([e]gyszóval tudni kell azt, hogy aki valakit perelni akar, az illetőt perbe kell hívnia, és ha az, akit perbe hívtak, nem jelenik meg, a *praetori edictumból* folyó büntetésnek teszi ki magát).²¹

Az idézés (*in ius vocatio*) előkészítésében különös jelentőséghez jut a – jövőbeni – felperes aktivitása, mivel az idézést megelőzően az alperessel – peren kívüli cselekményként – közölni kell, hogy milyen keresetet kíván érvényesíteni vele szemben (*edere actionem*), és az igényérvényesítését milyen bizonyítékokra alapozza. A kereset közlése és az idézés között egy észszerű időintervallumnak kellett lennie, tekintettel arra, hogy a felperes e kötelezettsége azt célozta, hogy az ellenfél megfelelően felkészülhessen a perbeli védekezésre. Ez a kötelezettség nagymértékben megkönnyíthette a perelő-készítést, mivel lehetővé tette az *in iure* eljárás koncentrált és gyors lefolytatását.

Abban az esetben, ha valami okból kifolyólag egy tárgyalási nap nem lehetett az *in iure* eljárás szakot lezárni [azaz: ha a peres felek nem kötötték meg a *litis contestatio*t (perszerződés)], akkor az eljáró magisztrátusnak el kellett halasztania az ügy „előkészítő tárgyalását”. Ebben az esetben kötelezte a feleket arra, hogy állapodjanak meg egy újabb tárgyalási határnapban, és utasította az alperest, hogy *stipulatio*val vállaljon kötelezettséget arra, hogy a rögzített határnapon – a tárgyalás előkészítésének folytatása céljából – megjelenik.

¹⁸ KASER – HACKL 1996, 152. p.

¹⁹ BEHREND, OKKO: *Der Zwölftafelprozess. Zur Geschichte des römischen Obligationenrechts*. Göttingen, 1974. 16. p.

²⁰ Zlinszky János fordítása.

²¹ Brósz Róbert fordítása.

Miként arra fentebb utaltam, az *in iure* eljárási szak célja az volt, hogy a felek – a jogszolgáltató magisztrátus közrehatása mellett – előkészítsék a pert, rögzítsék azt, hogy a felperes milyen tényalapon, milyen keresetet szeretne érvényesíteni. Ennek keretében a felperesnek szóban – az alperes jelenlétében – röviden elő kellett adnia a tényállást, valamint *petitumát*, majd kérelmet kellett előterjesztenie a jogszolgáltató magisztrátus előtt, hogy az adja ki a megfelelő keresetet, amellyel felhívott jogát érvényesítheti (*postulatio actionis*). Abban az esetben, ha a felperes által előadott tényállásra alapított igény érvényesítésére nem létezett – az ediktumban proponált – kereset, akkor – főszabály szerint – a kereset (*actio*) kiadása iránti kérelem nem vezethetett eredményre, következésképpen a magisztrátus az eljárást „megszüntette”.

Azonban a praetornak – a *iurisdictiós* jogköréből eredően – lehetősége volt arra, hogy az adott (konkrét) tényállásra modellezett („szabott”) keresetet (*in factum actio*) adjon ki, amennyiben a felperes által előadott igényt jogi védelemre érdemesnek találja, és a hatályos *ediktumban* nincs ilyen jellegű kereset meghirdetve. Fontos hangsúlyozni, hogy – főszabály szerint – a magisztrátus előtt bizonyítási cselekmény nem történt, a magisztrátus azonban az alapvető perelőfeltételeket (pl. a perbeli legitimáció, hatáskör, a felek perképessége) hivatalból (*ex officio*) vizsgálta.

Abban az esetben, ha a magisztrátus nem látja jogi akadályát a felperes igényérvényesítésének, akkor nyilatkozattételre hívja fel az alperest. Az *in iure* eljárásnak ebben a szakaszában az alperes többféle nyilatkozatot tehet: egészben vagy részben ellentmond a felperes követelésének (*contradictio*), vagy a per érdemében nem nyilatkozik, de valamilyen (alaki jogi) kifogást (*exceptio*) emel (pl. ítélt dolog kifogása), vagy elismeri a felperes követelését (*confessio in iure*), vagy megpróbál egyezkedni a felperessel stb.

Ha a felperes érdemben védekezik – az alperesi igénynek ellentmond –, akkor az eljáró magisztrátus – írásban – megfogalmazza a perbeli formulát, amelyben kinevezi a peres eljárás lefolytatására jogosult esküdtbíró (vagy esküdtbírókat) is. Ez az írásbeli formula nem más, mint az esküdtbíróhoz címzett nyilatkozat (utasítás), amely rögzíti a peres felek személyét, a per tárgyát, és az ügy érdemi elbírálására vonatkozó lényeges meghagyásokat, utasításokat (ún. „perprogram”). A magisztrátus tulajdonképpen ezzel az alakszerű nyilatkozatával ruházza fel – a *iurisdictiós* jogköre alapján – az eljáró esküdtbíró e per érdemi elbírálására.

Ezzel az eljárás az ún. peralapítás fázisába jutott. Ekkor a peres feleknek a *litis contestatio*ban alá kellett vetniük magukat az esküdtbíró döntésének. A *litis contestatio* privát aktusával²² rögzül a per, ami egyben a percezúrát is jelent, mivel lezárja az *in iure* eljárási szakot, s utat nyit az esküdtbíró előtti eljárásnak (*apud iudicem*).

Ebben a második szakban az esküdtbíró a formulában rögzített keretek között folytatta le a bizonyítási eljárást, majd a bizonyítékok szabad mérlegelése alapján eldöntötte a jogvitát. Az esküdtbíró az ügyet lezáró érdemi döntését (ítélet, *sententia*) a felek jelenlétében szóban hirdette ki. A formuláris per egyfokú eljárás volt, következésképpen az ítélet már a kihirdetéssel jogerőssé vált.

²² KASER – KNÜTEL 2014, 444. p.

II. A TPSulp. 27 exegézise

A formuláris per alapvető mechanizmusainak bemutatását követően térjünk vissza a Sulpicius archívum okirati anyagához. Perjogtörténeti szempontból a TPSulp. 27 azért bír különös jelentőséggel, mert a szövegében a formuláris „perrend” perelőkészítő szakaszának több jogi mozzanata (jogcselekménye) tükröződik vissza, ezért a tárgyalat okirat alapján számos „alaki” cselekmény rekonstruálható. A jelen dokumentum tanulmányozása útján tehát egy életteli bepillantást nyerhetünk a Kr. u. I. századi Itália mindennapi joggyakorlatának egy apró szelvényébe (*law in action*).

Exkurzus: A viaszostáblák (*tabulae ceratae*)

Mielőtt az okirat részletes vizsgálatára rátérnénk, érdemes a viaszostáblák formai sajátosságait röviden ismertetni. Ezek a viaszostáblák (*tabulae ceratae*) kb. tenyérnyi nagyságú,²³ téglalap alakú fatáblákból állnak, amelyeknek egyik vagy akár mindkét oldala finoman ki van vájva úgy, hogy a táblának megmaradjon egy kicsi szegélye. Ezt az elmélyített részt vonták be fekete színű viasszal vagy (mint a Murécineben talált táblák esetén is) sellakkal,²⁴ ami által egy írásra alkalmas felület keletkezett. (Az okirat első és hátsó borító része nem volt viasszal preparálva.) Az okiratok szövegét egy íróvesszővel (*stilus*) karcolták bele ebbe a viaszrétegbe.

A két táblából összefűzött okiratokat *diptychonnak*, a háromból állókat pedig *triptychonnak* nevezzük. Néha előfordul, hogy háromnál több tábla alkotja az okiratot, ezek az úgynevezett *polyptychonok*.²⁵

A TPSulp. 27 egy úgynevezett kettős okirat („Doppelurkunde”), amely azt jelenti, hogy a szerződés szövege kétszer van benne lejegyezve. A *scriptura interior*-ban olvasható a szerződés hiteles szövege. E szövegrészt tartalmazó táblákat (keresztben és hosszában) átkötötték egy zsinórral, és ezen a zsinóron helyezték el a tanúk a pecsétet.²⁶ E pecsétek védtek az okiratot az utólagos hamisítástól; a pecsétet jogvita esetén kizárólag az igazságszolgáltató *magistratus* előtt volt szabad feltörni, ugyanis ellenkező esetben a dokumentum elveszítette a bizonyító erejét. A *scriptura exterior* a *scriptura interior*-ban hitelesen okiratozott szöveget megismételte. Az okirat e részét nem zárták le, mint ahogy ezt a *scriptura interior* esetén tették, hanem továbbra is szabadon hozzáférhetőnek hagyták.²⁷

A római magánjogban az okiratokat joghatásaik szempontjából alapvetően két csoportra oszthatjuk.²⁸ Az egyik csoportba tartoznak az úgynevezett bizonyító okiratok (pl.

²³ CAMODECA 1999, 38. ezek a táblák átlagosan 11-12 cm magasak, 13-15 cm szélesek és 0,5-0,9 mm vastagok voltak.

²⁴ GRÖSCHLER 1997, 19. p. lj. 8. szerint a „Schellack” egy laktetű nevű bogár váladékából nyert viasszerű anyag, amely felmelegített állapotban könnyen formázhatóvá válik.

²⁵ GRÖSCHLER 1997, 18. p.

²⁶ A *scriptura interior* utolsó táblája hátulsó fedelének a közepétől hosszanti irányban található egy mélyedés (ez az ún. *sulcus*). Ebben a mélyedésben fut a zsinór és ide helyezték el a tanúk (valamint a kiállító) a pecsétet.

²⁷ A viaszostáblák alaki és tartalmi kellékeiről részletes áttekintést ad PÓLAY 1972, 40 skk.

²⁸ Az antik ügyleti okiratokhoz lásd részletesen WENGER, LEOPOLD: *Die Quellen des römischen Rechts*. Wien 1953. 734. sk.

a nyugták, ill. *testatiók*), amelyek célja az, hogy az okiratban foglalt tény megtörténtét igazolják (deklaratív jellegű okiratok). A másik csoportba pedig azok az okiratok sorolhatók, amelyekben maga az írásbeli forma hozza létre a felek közötti kötelmi viszonyt²⁹ (konstitutív jellegű okiratok). Ezek az okiratok nem csupán egy múltbeli esemény megtörténtét igazolják, hanem az alakoszerű kiállításuk maga a kötelemalapító jogi tény (*causa obligationis*).³⁰

Ezek alapján az ügyleti okiratoknak két alaptípusát különböztethetjük meg: a *testatiót* és a *chirographumot*.³¹ Fontos kiemelni, hogy ez a két okirattípus nem minden esetben határolható el élesen egymástól, ugyanis a ránk maradt római kori okiratok alapján megállapítható, hogy a hétköznapi okiratszerkesztési gyakorlatában e két okirattípus elemei sok esetben keveredtek egymással, ezáltal úgynevezett vegyes típusokat (*Mischtypen*)³² kialakítva.

A *testatio* egy tanúk előtt kiállított és általuk aláírt (alápecsételt) olyan okirat, amelyet objektív formában (azaz egyes szám harmadik személyben) fogalmaztak meg, és amely valamilyen (jogi) aktus megtörténtét rögzíti. Ez az okirat a magánjogban egy tisztán deklaratív jellegű dokumentum, amely egy esetleges későbbi eljárásban tárgyi bizonyítási eszközként volt felhasználható. A kiállított okirat bizonyító erejét a tanúk (*testes*) közreműködése adta, tehát a *testatió*nak *essentialis* tartalmi elemei közé tartozott, hogy az okirat kiállításakor tanúk legyenek jelen, akik az okiratot azonosítható módon ellátták pecsétjükkel.

Az uralkodó vélemény szerint általában hét tanú működött közre az okirat kiállításánál,³³ azonban a fennmaradt okiratok alapján megállapítható, hogy nem alakult ki egy séges gyakorlat a közreműködő tanúk számát illetően.³⁴ Pólay – a dáciai viaszostáblák okirati anyagát áttekintve – azt a megállapítást teszi, hogy az okiratok a tanúk számát illetően meglehetősen heterogén képet mutatnak.³⁵

A jelen exkurzus keretében a *chirographum* részletesebb bemutatását az teszi indokolttá, hogy a most elemzésre kerülő okiratot (TPSulp. 27) ebben a formában állították ki. A fennmaradt okiratokat áttekintve megállapítható, hogy a Sulpicius bankház gyakorlatában igen közkedvelt volt e szerződési forma alkalmazása. *Jakab Éva* rámutat arra, hogy „a 95 jó állapotban ránk maradt okiratból 31, tehát mintegy egyharmada képviseli ezt az okirati formát”.³⁶

²⁹ Szerződésből eredően (*ex contractu*) kötelmi viszony négy módon jöhet létre (Gai. 3,89): vagy a dolog átadásával (*re*), vagy meghatározott szóbeli formulák megtartásával (*verbis*), vagy a felek pusztán megegyezésével (*consensu*) vagy pedig írással (*litteris*). Tehát a *litteris obligationis* (Gai. 3,128–134) esetén az írásbeli forma az, amelyhez a jogrend a kötelemkeletkeztető hatást fűzi.

³⁰ NELSON, HEIN L. W. – MANTHE, URLICH: *Studia Gaiana VIII. Gai Institutiones III 88-181. Die Kontrakt-sobligationen*. Berlin, 1999. 518.

³¹ JAKAB ÉVA: *Chirographum in Theorie und Praxis*. In: Fs. für D. Liebs zum 75. Geburtstag (Römische Jurisprudenz – Dogmatik, Überlieferung, Rezeption). Berlin, 2011. 275. skk.

³² KASER, MAX: *Das Römische Privatrecht I*. München, 1971. 234. p.

³³ KASER 1971, 232. p.

³⁴ CAMODECA 1999, 36. skk. részletesen elemzi a Sulpicius archívum okirataiban szereplő tanúk szerepét, valamint személyi és társadalmi státuszukat.

³⁵ PÓLAY 1972, 52. sk.

³⁶ JAKAB ÉVA: *TPSulp. 48 és 49: Szerződések és bankügyletek Puteoliban*, JT XI. (2008), 213. p.

A *chirographum* egy a görög jogi nyelvből a római jogi terminológiában meghonosított jövevényszó.³⁷ A *chirographum* általános értelemben vett szótári jelentése: 1) saját kézírás, 2) amit saját kézzel írunk (e kifejezés tövében a görög „kéz, tenyér, ököl” szó húzódik meg). Kaser szerint a *chirographum* egy tanúk közreműködése nélkül készült, saját kezűleg leírt és ezáltal bizonyító erővel rendelkező, egyes szám első személyben (azaz szubjektíve) megfogalmazott (jog)nyilatkozat.³⁸ Ez a definíció általánosan elfogadott a római jogi irodalomban.³⁹ Jakab Éva – a szakirodalmi álláspontokat áttekintve – megállapította, hogy az uralkodó felfogás három lényegi fogalmi elemet tulajdonít a *chirographum*nak: 1) a szubjektív fogalmazásmód; 2) a saját kezűleg való leírás; 3) és a tanúk közreműködéséről való lemondás.⁴⁰ Ezeket az elemeket azonban – mint ahogy arra Jakab Éva is rámutat⁴¹ – nem lehet minden esetben kimutatni a fennmaradt forrásokban, sőt azt is hangsúlyozza, hogy „a Sulpicius archívum sajátos jellemzője, hogy a *chirographum* és a *testatio* stílusjegyei keverednek a ránk maradt okiratokban”.⁴²

Ami a tanúk közreműködését illeti, annak ellenére, hogy a *chirographum* kiállítása esetén nem volt érvényességi feltétel a tanú, a gyakorlatban a későbbi bizonyítás megkönnyítése érdekében a felek mégsem mondtak le róla, de – mint azt Wolf megállapítja – a *chirographum*oknál csak ritkán emelkedett a tanúk száma három fölé (míg a *testatio* esetén rendszerint hét tanú működött közre).⁴³

1. Az okirat szövege

E rövid kitekintést követően most térjünk vissza tanulmányunk fő témájához. A TPSulp. 27 számú okirat két darab téglalap alakú – 12x14 cm nagyságú⁴⁴ – fatáblácskából áll. Az első tábla második oldala és a második tábla első oldala (a tulajdonképpeni harmadik oldal) tartalmazza a viaszba karcolt *scriptura interior* szövegét. A második tábla második oldalának – azaz az okirat negyedik oldalának – közepén fut egy 2 cm szélességű *sulcus* (ez az a mélyedés, amelyben az okirati tanúk a pecsétjeiket elhelyezhették). A *sulcus* tehát két részre osztotta az utolsó oldalt: a baloldali részen a keskenyebb oldallal párhuzamosan (azaz: a hosszanti oldalra merőlegesen) van tintával a farészre ráírva a *scriptura exterior* szövege, amely az első tábla első oldalán – szintén tintával – folytatódik. A *sulcustól* jobbra pedig az okirati tanúk neveinek a nyomai láthatók (az aláírók nevei sajnos már nem olvashatók el). Wolf utal arra, hogy esetleg ez az okirat egy

³⁷ NELSON – MANTHE 1999, 216 a következő technikát értelmű megfogalmazást adja a *χειρόγραφον* főnévnek: „Die eigenhändige Schuldkunde des hellenistischen Rechts (*χειρόγραφον*) war eine in Briefform abgefaßte und in der ersten Person stilisierte Urkunde, in welcher der Aussteller eine Schuld bekannte und die Leistung versprach”.

³⁸ KASER 1971, 234. p.

³⁹ V. ö. JAKAB 2011, 279sk. a vonatkozó irodalom ismertetésével.

⁴⁰ JAKAB 2011, 280.

⁴¹ JAKAB 2011, 281sk.

⁴² JAKAB 2008, 149.

⁴³ WOLF 2010, 21.

⁴⁴ WOLF, JOSEPH GEORG: *Aus dem neuen pompejanischen Urkundenfund: Die Streitbeilegung zwischen L. Faenius Eumenes und C. Sulpicius Faustus*, in: *Studi in onore di Cesare Sanfilippo VI.*, Milano, 1985. (a továbbiakban: WOLF 1985b) 775.

triptychon (azaz: három táblából álló dokumentum) lehetett, amely esetén a (feltehetően) elveszett harmadik tábla kettős célt szolgálhatott: egyrészt a negyedik oldal védelmét biztosíthatta, másrészt pedig az ötödik oldala – a szokásos módon – a *scriptura exterior* tartalmazhatta (következésképpen az előbb említett – a negyedik és az első oldalra tintával írt – *scriptura exterior* ún. *scriptura tertia* lehetett).⁴⁵ Az alábbiakban a *scriptura interior* szövegét ismertetem.

TPSulp. 27 Tab. I, pag. 2 – tab. II, pag. 3 (*graphio, scriptura interior*).

[L(ucio)] Vitellio f(ilio) Messalla Vipstano Gallo co(n)s(ulibus),
pr(idie) non(as) Sept(embres).

L(ucius) Faenius Eumenes scripsi mihi convenisse
cum C(aio) Sulpicio Fausto finiendae controversi=
ae caussa quae mihi cum eo est qua de re ultro
citro cognitores a nobis dati sunt me id vadimo=
nium quod Sulpici cognitor cum cognitore meo
Romae haberet [re]mittere et quod is C(aius) Sulpicius
Faustus eo nomi[ne q(uo) d(e)] a(gitur)] iudicatum solvi
satis dedit acceptam stipulationem ei facere;

ideo

si T(iberius) Iulius Spo[r]us [vadi]monium, quod ei cum L(ucio)

F[a]enio Thallo cognitore meo k(alendis) Novembr(ibus)

primis Romae in foro Aug(usto) ante statuam Cn(aei)

Senti Saturnini [t]riumphalem hora tertia

pag. 3

[HS] I[...]) mil(lia) numm[um est deseru]erit ne=
[minem] ex ea caussa cum Ti(berio) Iulio Sporo aut

[c]um sp[on]sore eius acturum aut a quo eorum

[petituru]m exacturumque quid esset; si ad=

[versus] ea quid factum er[is]t quanti ea res erit,

[t]antem [pecun]iam dari stipulatus est C(aius)

[Sulpicius Faustu]s spon[di] (vac.) L(ucius)

[Faenius Eume]nes;

qu[od]que C(aius) Sulpi]cius Faustus eo [n]omine, quo de

a[gitur iudi]catum solvi satis dedit in=

terrogante eo me [ei] acceptam stipu=

lationem fecisse

Act(um) Putiollis.

Lucius Vitellius Filius (?) és Messalla Vipstanus Gallus konzulok évében szeptember Nonae-ját megelőző napon. Én, Lucius Faenius Eumenes azt írtam, hogy megállapodtam Gaius Sulpicius Faustusszal a közöttünk lévő jogvita – amelyre tekintettel kölcsönösen *cognitorok*at adtunk – befejezése okán, hogy lemondok arról a *vadimonium*-ról, amelyet a Sulpicius (képviselőtében) eljáró *cognitor* az én *cognitorommal* Rómában

⁴⁵ WOLF 2010, 64.

(való megjelenés céljából) kötött. És amit ő – Gaius Sulpicius Faustus – ezen a címen – amelyről szó van – (arra nézve, hogy az esetleges marasztaló) ítéletnek eleget fog tenni *satisdati*ót teljesített, (ezt) a stipulációt elengedem neki. Következésképpen, ha Tiberius Iulius Sporus azt a *vadimonium*ot, amelyet ő Lucius Faenius Thallusszal, az én *cognitorommal*, az első november *Kalendae*jára, Rómában, az Augustus fórumon lévő Gnaeus Sentius Saturninus győzelmi oszlopa elé, a harmadik órára, 50.000 sestertius (bírság ígérete mellett kikötött), elmulasztaná, ezen az alapon Tiberius Iulius Sporst vagy az ő kezését senki ne perelje, vagy közülük valamelyiktől semmit ne követeljen és semmit ne hajtson be. Arra az esetre, ha valami ennek a megállapodásnak az ellenére történik, Gaius Sulpicius Faustus egy *stipulatio*ban azt ígértette meg magának, hogy neki annyi pénzt fizetnek, amekkora kár éri, én, Lucius Faenius Eumenes (ezt) ünnepélyesen megígértem neki. Azt, hogy én, ami azt illeti, hogy Gaius Sulpicius Faustus ezen az alapon, amelyről szó van, (arra nézve, hogy az esetleges marasztaló) ítéletnek eleget fog tenni *satisdati*óként teljesített, az ő kérdésére a stipulációt elengedtem. Kelt Puteoliban.

2. A felek és az okirat kiállításának előzményei

Mielőtt rátérnénk az TPSulp. 27 szövegének exegézisére, érdemes röviden áttekinteni a jogvitában érintett személyi kört, illetőleg a Sulpicius archívum okiratai alapján rekonstruálható „pertörténetet”. Az okirat szövege szerint a jogkereső fél Lucius Faenius Eumenes, míg ellenfele Gaius Sulpicius Faustus volt.

Lucius Faenius Eumenes – és őt az eljárásban képviselő Lucius Faenius Thallus – minden valószínűség szerint az ún. *Faenii thurarii*⁴⁶ körébe tartoztak, amely tulajdonképpen egy felszabadított személyekből álló (vállalkozói) csoportosulás volt, akik egykoron egy Lucius Faenius nevű római polgár házközösségébe tartoztak.⁴⁷ A Faenius családról pedig – az epigráfiai leletek alapján – tudjuk azt, hogy generációkon keresztül átívelően egy igen nyereséges (prosperáló) illatszert- és tömjénkereskedelmet folytattak.⁴⁸

A másik fél, Caius Sulpicius Faustus, a Sulpicius archívum okiratainak jól ismert protagonistája. Caius Sulpicius Faustus – hivatását tekintve – bankár volt, aki a korabeli viszonyok között egy – a mai fogalmaink alapján – hitelbankot (esetlegesen kereskedelmi bankot) vezetett.⁴⁹ *Sbordone* – a Sulpicius archívum korai kiemelkedő kutatóinak egyike – több okiraton Caius Sulpicius Faustus neve mellett a „*mator*” kiegészítést látta kiolvashatónak, amelyet a *mercator* (kereskedő) kifejezés rövidítésének vélt.⁵⁰ *Wolf* azonban rámutat arra, hogy a hivatkozott szó helyes feloldása minden esetben: *maior*.⁵¹ Faustus *maior* tehát minden bizonnyal az ifjabb Faustus egy idősebb felmenője, feltéte-

⁴⁶ A latin *thurarius -ii (m)* szó jelentése: tömjénárús.

⁴⁷ WOLF 1985b, 779. Az okirati szereplők neveinek onomasztikai elemzéséhez lásd CAMODECA, GIUSEPPE: *L'archivio puteolano dei Sulpicii I.* Napoli, 1992. 249. skk.

⁴⁸ WOLF 1985b, 779. p.

⁴⁹ WOLF 1983, 44. sk.

⁵⁰ SBORDONE, FRANCESCO: *Preambolo per l'edizione critica delle tavolette cerate di Pompei*, RAAN 51 (1976), 145. skk.

⁵¹ WOLF 1985b, 780. p.

lehetően az apja – egyben a bankház alapítója – lehetett.⁵² Az ő személyével kizárólag a bankház korai dokumentumaiban, a Kr. u. 29 és 35 közötti időszakaszban találkozhatunk. A Kr. u. 35. évtől kezdődően már Faustus *minor* szerepel az okiratokban, miközben a harmadik – a legtöbb okiratban felmerülő – Sulpicius, Caius Sulpicius Cinnamus csak a Kr. u. 42. évben jelenik meg először a dokumentumokban (ő egyébiránt igazolható módon Faustus *minor* szabadosa volt).⁵³ A jelen okirat kiállításának éve Kr. u. 48, ekkor a bankház ügyeit Faustus *minor* és Cinnamus intézik, akik mellett – az okiratokból igazolhatóan – legalább még négy rabszolga tevékenykedett.⁵⁴

Ha a Sulpicius archívum megmaradt dokumentumait áttekintjük, akkor – részlegesen – rekonstruálhatjuk a tárgyalt okirat (TPSulp. 27) kiállításának előzményeit, ugyanis a leletegyüttes két *vadimonium*-okiratot is tartalmaz (TPSulp. 2 és 3), amelyeket a felek nem sokkal a TPSulp. 27 előtt állítottak ki. Elsőként vessünk egy pillantást a TPSulp. 2 okíratra, amely az alábbi szöveget rögzíti:

TPSulp. 2. Tab. I, pag. 2 – [tab. II, pag. 3 (*perduta*)] (*graphio, scriptura interior*)

Vadimonium factum C(aio) Sulpicio
Fausto in VIII k(alendis) Iul(ias) prim(as)
Put(eolis) in foro ante aram
Hord(ionianam) hora tertia / HS I))) acturus ex
empto dari stipulatus
est L(ucius) Faenius Eume=
nes spopondit Caius) Sulpi=
 pag. 3.
 [cius Faustus]

„Gaius Sulpicius Faustus *vadimonium*ot tett a soron következő július hónap *Kalendae*ja előtti 8. napjára Puteoli fórumára, az augusztusi *Hordioniana* oltár elé, a harmadik órára. Lucius Faenius Eumenes – *ex empto* perindítás (okán) – 50.000 *sestertiust* stipuláltatott magának, Caius Sulpicius Faustus (ezt) megígérte.”

A TPSulp. 2 okirat egy *testatio*, amelynek *scriptura interiora* maradt ránk. Az okirat keltezése sajnos olvashatatlan. Az okirat szereplői: Lucius Faenius Eumenes (mint igényérvényesítő) és Gaius Sulpicius Faustus (mint ellenérdekű fél).

Az okiratból az is kitűnik, hogy Lucius Faenius Eumenes (mint vevő) és Gaius Sulpicius Faustus (mint eladó) között egy konszenzuális adásvételi szerződés jött létre (*emptio venditio*), mivel a formula szövege kifejezetten rögzíti, hogy Lucius Faenius Eumenes *ex empto* szeretne igényt érvényesíteni (*acturus ex empto*). A Sulpicius archívum *vadimonium*-okiratait áttekintve megállapítható, hogy nem volt gyakori annak az *actiónak* a *vadimonium*-okiratban való megnevezése, amelyre a felperes az igényét alapította.

⁵² WOLF 1985b, 780. p.

⁵³ WOLF 1985b, 780. p.

⁵⁴ WOLF 1983, 45. p.

A TPSulp. 2 okiraton kívül a TPSulp. 15 tartalmazza az igényérvényesítés alapjául szolgáló *actio* megjelölését (*acturus ex vendito*), amely vélhetően mindkét irat esetén a – peren kívüli – *editio actionis*⁵⁵ aktusának megtörténtét dokumentálja („jegyzőkönyvezi”).⁵⁶

Az *editio actionis* (a kereset közlése) egy (részben) peren kívüli jogcselekmény, amelynek lényege szerint: aki a formuláris eljárás keretében pert akar indítani, annak már az idézést megelőzően vagy (legkésőbb) az idézés alkalmával közölnie kell az ellenérdekű féllel azt az *actiót* (*edere actionem*), amely alapján a bíróság előtt igényt szeretne érvényesíteni.⁵⁷ E jogintézmény célja az volt, hogy az ellenérdekű fél felkészülten jelenhessen meg *in iure* a iurisdictiós magistratus előtt, így elősegítve a per koncentrált lefolytatását.

Az okirat tartalma szerint Gaius Sulpicius Faustus *vadimoniumot* tett arra, hogy július 24. napján három órakor megjelenik Puteoli fórumán, és erre tekintettel – egy viszonylagosan magas – 50.000 *sestertiust* elérő *summa vadimoniit* ígért meg *stipulatio* (*spopondit*) formájában Lucius Faenius Eumenesnek.

Azt sajnos pontosan nem tudjuk, hogy mi történt a fenti időpontban, de az megállapítható, hogy a felek sem egyezséget nem kötöttek, sem pedig a jogszolgáltatási hatáskörrel rendelkező *duumvir iure dicundo* előtt nem jelentek meg a perkezdes céljából, mivel rövid idővel később – a jelen jogvitát érintően – ismét egy (peren kívüli) *vadimoniumban* állapodtak meg (TPSulp. 3):

*[V(adimonium) f(actum) C(aio) S]ulpic[i]o Fausto in [III no]nas
[Iulia]s primas [P]uteolis in foro
[a]nte aram [A]ug(usti) Hordionia[na]m
hor(a) tertia HS L maioris sum=
mae rei in [i]udiciu[m] deducturus
et [H]S I d[epo]siti anuli arrae
nomin[e] stipul(atus) est L(ucius) F[a]e[n]sius
Eumenes [sp]o(pondit) C(aius) Sulpicius Faustus
Act(um) Puteol(is) V non(as) Iul(ias)
L(ucio) Vitellio L(ucii) f(ilio) [Me]ssalla Poblicola co(n)s(ulibus)*

„Gaius Sulpicius Faustus *vadimoniumot* tett a soron következő július hónap *Nonaeja* előtti 3. napra, Puteoli fórumára, az augusztusi *Hordioniana* oltár elé, a harmadik órára. Lucius Faenius Eumenes 50.000 *sestertiust* és 1000 *sestertiust* stipuláltatott magának, (az első összeget azzal a szándékkal), hogy ennél magasabb összeg iránt fog pert indítani, (a másikat) egy foglaló miatt, amelynek tárgya egy letétbe helyezett gyűrű, Caius Sulpicius Faustus (ezt) megígérte. Kelt Puteoliban, július hónap *Nonaeja* előtti 5. napon, Lucius fia Lucius Vitellius és Messalla Poblicola konzulok évében.”

⁵⁵ Vö.: D. 2,13,1 pr.: *Qua quisque actione agere volet, eam edere debet: nam aequissimum videtur eum qui acturus est edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere an contendere ultra debeat, et, si contendendum putat, veniat instructus ad agendum cognita actione qua conveniatur.* Lásd ehhez BÜRGE, ALFONS: *Zum Edikt De edendo. Ein Beitrag zur Struktur des römischen Zivilprozesses*, ZRG RA 112 (1995), 6skk.

⁵⁶ WOLF, JOSEPH GEORG: *Der neue pompejanische Urkundenfund: Zu Camodecas »Edizio ne critica dell'archivio puteolano dei Sulpicii«*, ZRG RA 118 (2001), 93. p.

⁵⁷ KASER – HACKL 1996, 220. p.

Ez a *testatio* – miként arra az előbb utaltam – szintén egy Lucius Faenius Eumenes és Gaius Sulpicius Faustus közötti *vadimonium* megállapodást dokumentál, amelynek kelte Kr. u. 48. július 3. A felek egy újabb *vadimonium*ban állapodtak meg, amelynek időpontját július hó 5. napjára állapították meg. Az okirat tanúsága alapján a felek ismét a nap harmadik óráját jelölték meg a megjelenés időpontjaként, a helyszínt pedig újfent Augustus oltára mellett határozták meg. Ez alkalommal azonban Eumenes már két különböző kereset megindításának a szándékáról nyilatkozott. Az egyik – a *vadimonium*-okiratban dokumentáltak szerint – egy 50.000 *sestertius* pertárgyértéket meghaladó követelésre előterjesztett kereseti igény volt. Ami a másik keresetet illeti, annak alapja egy foglaló (*arrha*) céljára⁵⁸ letétbe (*depositum*) helyezett aranygyűrű vonatkozásában megindítandó *actio depositi directa* volt. Azt, hogy Eumenes Kr. u. 48. július hó 5. napján megindította-e mindkét keresetet, nem tudjuk (véltetően nem indította meg). Az okirati anyagokból azonban megállapítható, hogy a felek közötti vita továbbra is folyamatban maradt.

Összegezve – a fentebb kifejtettek alapján – a következő cselekményi láncolat rekonstruálható: Lucius Faenius Eumenes és Gaius Sulpicius Faustus között egy (vagy több) (konszenzuális) adásvételi szerződés (*emptio venditio*) jött létre. A szerződés eladói pozíciójában Gaius Sulpicius Faustus, vevőiben pedig Lucius Faenius Eumenes volt. Később ebből az ügyletből fakadóan alakult ki a felek között vita, amelynek során a vevő – Lucius Faenius Eumenes – állított jogsérelmet, és nyilatkozata szerint 50.000 *sestertius* meghaladó összeg részére való megfizetését kérte. A felek több *vadimonium* időpontot is kikötöttek, amelyek helyszíne Puteoli volt.

3. A TPSulp. 27 jogi tartalma

A fent vázolt előzményeket követően jutunk el a tárgyalt dokumentum szövegéhez (TPSulp. 27), amelyből minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a jogvita vonatkozásában egy harmadik *vadimonium* megállapodás is létrejött, amelynek tartalma szerint a felek perbeli képviselői kötelesek folyó év november hó 1. napján Rómában, a fórumon megjelenni (*vadimonium Romam*), abból a célból, hogy ügyüket a városi *praetor* (*praetor urbanus*) elé terjeszthessék. Az okirat tartalmából levonható azonban az az egyértelmű következtetés, hogy a peres felek még a *litis contestatió*t megelőzően egyezségekre jutottak egymással, ezért szándékukban állt az, hogy – a peres eljárás előkészítése során – kölcsönösen keletkezett jogviszonyaikat lezárják. Az okirat szövege alapján ugyanis megállapítható, hogy a felek a pert számos ügyleti rendelkezéssel készítették elő (építették fel), következésképpen ezeknek a megállapodásoknak a „jogi sorsát” megfelelően rendezni kellett akkor, ha a felek a pertől – az egyezségük okán – „visszaléptek”. A tárgyalt okiratban (TPSulp. 27) a felek e körben kötött megállapodásuknak a szövegét rögzítették.

Az okiratokból azonban nem derül ki, hogy a felek az eljárás színhelyét miért „tették át” Rómába. Feltehetően ennek oka az lehetett, hogy a *municipalis* magisztrátus (*duumvir iure dicundo*) – a pertárgyérték nagyságára tekintettel – nem rendelkezett hatáskörrel

⁵⁸ Vö.: Gai. 3,139.

az ügy intézésére. Párhuzamos példaként vessünk egy pillantást a *lex Irnitana* 84. kaputjában foglalt rendelkezésre, amely szerint (*lex Irni. c. 84*): *qui eius municipes incolave erunt, qua de re ii inter se suo alteriusve nomine qui municeps incolave sit privatim intra fines eius municipi agere petere persequi volent, quae res HS ∞ (mille) minorisve erit (...) Ilviri, qui ibi iure dicundo praerit, iuris dictio (...) esto*. E jogi norma alapján tehát – a provinciái – *municipalis* magisztrátus általános hatáskörébe csak azok a vagyoni perek estek, amelyek pertárgyértéke az 1000 *sestertius* nem haladta meg (ehhez képest a nagyobb pertárgyértékű perek a provinciái helytartó elé tartoztak). *Wolf* e szabállyal kapcsolatban amellest érvel, hogy ez egy *cogens* rendelkezés volt, így attól a felek egyező akarata ellenére sem lehetett eltérni.⁵⁹ Továbbá hasonló korlátozást olvashatunk a *lex Rubriában* (*FIRA I 19*) is, amely szabályai alapján a municipális magisztrátusnak 15.000 *sestertius* pertárgyértékig van eljárési hatásköre (*XXI. caput*).⁶⁰

Tekintettel arra, hogy a provinciái városi rendtartásoknak az itáliai rendtartások szabályai szolgálhattak mintául,⁶¹ ezért alappal feltételezhetjük, hogy hasonló hatásköri korlátozás⁶² lehetett irányadó Puteoli városában működő igazságszolgáltatási tisztségviselőkre is. Bár a pontos pertárgyértéket nem ismerjük (valamint az itáliai pertárgyértékhatár is ismeretlen előttünk), az azonban a *TPSulp. 3* okirat alapján megállapítható, hogy a követelés összege az 50.000 *sestertius* meghaladta (*HS L maioris summae rei in iudicium deducturus*), amely „hétköznapi” polgárok szintjén viszonylag jelentős összegnek tekintendő. Mindezeket a körülményeket egybevetve alappal feltételezhető, hogy a felek éppen az érvényesítendő igény mértéke okán nem tudták az eljárást Puteoliban tovább folytatni, mivel az a municipális magisztrátus hatáskörén kívül esett.

Most térjünk át a dokumentum szerkezetének és tartalmának az értékelésére. Az okirat szövege szubjektíve stilizált, azt *Lucius Faenius Eumenes* egyes szám első személyben fogalmazta meg. E megfogalmazási módra figyelemmel a tárgyalt okirat – formáját tekintve – *chirographum*nak minősül. A dokumentum *scriptura interior* részét *Eumenes* saját kezűleg jegyezte le – erős ún. „vulgárlatinsággal” –, míg az okirat *scriptura exterior*át egy másik személy (másik kézírás) rögzítette.⁶³ Az okirat kiállításának időpontja Kr. u. 48. év szeptember hó 4. napja.

A dokumentum tartalmilag két részre osztható, amelyeket az *ideo* kötőszó (*Tab. I, pag. 2. lin. 11*)⁶⁴ fűz egybe. Az első rész egy konvenciót (megállapodás, *conventio*) rögzít, amely *Eumenes* és *Faustus* között jött létre: *L(ucius) Faenius Eumenes scripsi mihi convenisse / cum C(aio) Sulpicio Fausto*, illetőleg azoknak a döntéseknek a katalógusát tartalmazza, amelyeket a felek e konvenció keretében meghoztak (*Tab. I, pag. 2. lin. 3-11.*). Míg a második rész (*Tab. I, pag. 2. lin. 12-15.* és *Tab. II, pag. 3. lin. 1-12.*) dokumentálja e konvenció (megállapodás) tulajdonképpeni végrehajtását (ill. annak garanciáit).

⁵⁹ WOLF, JOSEPH GEORG: *Iurisdictio Irnitana*, SDHI 66 (2000), 32. skk.

⁶⁰ Lásd ehhez JAKAB ÉVA: *Stipulatio aedilicia*, Szeged, 1993. 109. sk.

⁶¹ PETER, STEIN: *A római jog Európa történetében*. Budapest, 2005. 26. p.

⁶² SIMSHÄUSER, WILHELM: *Iuridici und Munizipalgerichtsbarkeit in Italien*. München, 1973. 195sk. feltételezése szerint a *lex Iulia de iudiciis privatis* minden további nélkül tartalmazhatott egy egységes pertárgyértékhatár-megjelölést az itáliai municipális igazságszolgáltatási magisztrátusok hatáskörét illetően.

⁶³ CAMODECA 1999, 91. p.

⁶⁴ CAMODECA 1999, 91. p. kiemeli, hogy még „grafikusan is” (anche graficamente) elkülönül a két rész egymástól a *scriptura interior*ban, mivel a 11. sorban kizárólag ez a kötőszó szerepel (hangsúlyozva ennek a jelentőségét).

A konvenció (megállapodás) alapja (motívuma) a szerződő felek közötti jogvita lezárása: *finiendae controversi=ae caussa*. A szövegből – a perelőkészítés vonatkozásában – a következő jogcselekmények rekonstruálhatók:

- a) a felek a perre kölcsönösen perbeli képviselőket állítottak;
- b) a perbeli képviselők *vadimonium*-megállapodást kötöttek;
- c) Faustus biztosította Eumenést, hogy pervesztesség esetén eleget fog tenni a marasztaló ítéletnek (*satisdatio iudicatum solvi*).

Most tekintsük át ezeket az ügyleti rendelkezéseket. Elsőként vizsgáljuk meg a perbeli képviselő kérdését. Az okirat szövegéből egyértelműen kiderül, hogy a felek a per vitelére *cognitorok*at állítottak: *qua de re ultro citro cognitores a nobis dati sunt*. Gaius a tankönyvében a következőképpen ír a *cognitor*ról (Gai. 4,83): [*c]ognitor autem certis verbis in litem coram adversario substituitur*. A *cognitori* meghatalmazás érvényességének tehát konjunktív feltétele, hogy egyrészt a meghatalmazó ezt a jognyilatkozatot a másik fél jelenlétében (*coram*) tegye (tehát: neki címezze), másrészt, hogy ezt a nyilatkozatot alakszerűen – meghatározott szavakkal (*certis verbis*) – formulázza.⁶⁵ Ha valamely feltétel nem teljesült, akkor a meghatalmazott személy legfeljebb *procurator*-nak minősült, akinek eljárására szigorúbb szabályok vonatkoztak (pl. biztosítékadási kötelezettség terheli⁶⁶). A jog lehetővé tette azt is, hogy a felek távollévő személyt nevezzenek *cognitor*rá, azonban ez a meghatalmazás csak akkor vált hatályossá, ha a *cognitor* – feltehetően valamilyen alakszerű formában (pl. írásban) – nyilatkozott a képviselői megbízás elvállalásáról (Gai. 4,83): *sed si absens datus fuerit, cognitor ita erit, si cognoverit et susceperit officium cognitoris*. A Gai. 4,83-ban megfogalmazott formulák szövegéből megállapítható az is, hogy *cognitor*t nem csak a peres eljárásban, hanem esetlegesen már egy korábbi fázisban is meg lehetett hatalmazni (Gai. 4,83): *quod ego tecum agere volo, in eam rem cognitorem do*.

A fent írtakból következően Eumenés és Faustus egymás jelenlétében, ez előírt alak-szerűségek megtartásával meghatalmazták perbeli képviselőiket: Eumenés *cognitor*a L. Faenius Thallus lett, míg Faustust Ti. Iulius Sporus képviselte az eljárás során.⁶⁷ Minden valószínűség szerint azért kerülhetett sor *cognitorok* meghatalmazására, hogy a feleknek ne kelljen személyesen Rómába utazniuk (célszerűségi ok).⁶⁸

Ebből viszont okszerűen következik a következő ügyleti fázis: mivel *cognitorok*nak az ügyet Rómában a *praetor urbanus* tribunálja előtt kellett képviselniük, ezért – a rendes ügymenetre tekintettel – határnapot kellett tűzniük a Rómában való megjelenés céljából. Ennek szokásos módja az volt, hogy a felek *vadimonium*-megállapodást tettek. Figyelemmel arra, hogy a perbeli képviselőknek a *praetor urbanus* fóruma előtti eljárását kellett előkészíteni, ezért kézenfekvő volt, hogy a *vadimonium*-megállapodást is a *cognitorok*

⁶⁵ A Gai. 4,83 rögzíti a meghatalmazás pontos szóbeli formuláját is.

⁶⁶ Vö.: Gai. 4,84, 4,98 és 4,101.

⁶⁷ Érdemes megjegyezni, hogy a *cognitor* egy igen erős (és felelősségteljes) eljárásjogi pozícióba került (valamint helyzete nem azonosítható a mai ügyvéd perképviseleti státuszával), tekintette arra, hogy a *cognitor* alakilag a képviselt személy (*dominus litis*) helyébe lépett (Gai. 4,97): *cum enim certis et quasi sollemnibus verbis in locum domini substituitur cognitor, merito domini loco habetur*.

⁶⁸ CAMODECA 1999, 91. p.

kötik egymással, ennek keretében Thallus ígéretet tett arra, hogy november 1. napján megjelenik Rómában a meghatározott időben (*tempus*) és a meghatározott helyen (*locus*).

A *vadimonium*-okiratok szokásos struktúrája a következő: *vadimonium factum No No in (diem) / (loco) / (hora) / HS ... dari stipulatus est A. A. / spopondit N. N.* Platschek – véleményem szerint helyesen – rámutat arra, hogy szemben a korábbi állásponttal, a *vadimonium*-okiratokban foglalt ügyleti tartalom nem osztható két, egymástól ügyletileg elkülönülő részaktusra,⁶⁹ amelyben a megjelenés helyére és időpontjára vonatkozó ügyleti nyilatkozat élesen elválasztandó a hozzákapcsolódó *stipulatio poenaetöl*.⁷⁰ Ugyanis – mint Platschek véli – a felek mindkét „részaktust” ugyanabba a *stipulatio*ba foglalták, amelynek mintaformuláját az alábbiak szerint rekonstruálja: *in (diem) (loco) (hora) te sisti spondesne et si non stiteris, HS ... mihi dari spondesne.* (Spondeo.)

Minderre figyelemmel a *cognitorok* között a *verborum obligatio* (*stipulatio*) alapján egy egyoldalú, *stricti iuris* kötelelem jött létre, amely szerint az adós (Ti. Iulius Sporus) ígéretet tett a hitelezőnek (L. Faenius Thallus) arra, hogy folyó év november 1. napján megjelenik Rómában Augustus fórumán,⁷¹ Gnaeus Sentius Saturnius győzelmi oszlopa előtt, három órákor. Továbbá – anyagi szankcióként – kötelezte magát a határnap elmulasztása esetén 50.000 *sestertius* bírság (*summa vadimonii*) megfizetésére. A Tab. II, pag. 3. harmadik sorából az is megállapítható, hogy a *cognitor* (Ti. Iulius Sporus) *vadimonium* ígérete (pontosabban a *summa vadimonii*) kezessel (*sponsor*) volt biztosítva. Ez a megállapítás egyenesen következik abból a szövegrészből, amelyben Eumenes akként nyilatkozott, hogy a *vadimonium desertum* alapján senki sem fog „Ti. Iulius Sporuszal vagy az ő kezésével” perelni [*cum Ti(berio) Iulio Sporo aut [c]um sp[on]sore eius acturum*].

A kezes (*sponsor*) említésével kapcsolatban felmerül az a kétely, amely szerint elképzelhető, hogy az csak egy üres (tartalmatlan) fordulat lehet, amely a szerződési minta automatikus lemásolása során a szövegben maradhatott, figyelemmel arra, hogy a fennmaradt *vadimonium*-okiratok egyike sem tartalmaz kezesi biztosítékot.⁷² Wolf azonban meggyőzően érvel amellett, hogy jelen esetben valóban egy kezessel biztosított *vadimonium*ról (*vadimonium cum stasidatione*) van szó: „die außerordentliche Präzision, mit der das Chirographum abgefaßt ist, verbietet jedoch, die Hinweis auf den Bürgen für ungedeckte Formulklauseln zu halten; eine strenge Interpretation, wie sie der konzentrierte Text fordert, muß vielmehr zugestehen, daß in der Streitbeilegung eine Bürgensicherung nur an dieser Stelle zu berücksichtigen und ihre Erwähnung an anderem Orte, etwa schon in der *conventio*, für das Verständnis der Zusammenhänge nicht erforderlich war”.⁷³

⁶⁹ PLATSCHEK, JOHANNES: *Vadimonium factum Numerio Negidio*, ZPE 137 (2001), 281. skk.

⁷⁰ E felfogáshoz lásd összefoglalóan MANTHE, URLICH: *Rezension zu Documenti processuali dalle Tabulae Pompeianae di Murecine von Lucio Bove*. Gnomon 53 (1981), 157. p.

⁷¹ FÄBER, ROLAND: *Römische Gerichtsorte. Räumliche Dynamiken von Jurisdiktion im Imperium Romanum*. München, 2014. 53. p. rámutat arra, hogy az okirat szövegéből közvetetten arra vonhatunk következtetést, hogy a *praetor urbanus tribunalja* („székhelye”) ebben az időszakban Augustus fórumán lehetett.

⁷² Vö.: TPSulp. 1–22. pp.

⁷³ WOLF 1985b, 787. [Fordítás: Az a rendkívüli precizitás, amellyel a *chirographumot* megfogalmazták, mégis ellentmond annak, hogy a kezesre tett utalást egy üres okirati fordulatnak tartsuk; egy olyan szigorú interpretatio (magyarázat), amelyet ez a koncentrált szöveg megkövetel, inkább amellett szól, hogy a vitarendezésben a kezes általi biztosítékot kizárólag ezen a helyen kellett figyelembe venni, és más helyen való említése, például magában a *conventio*ban, az összefüggések megértése céljából nem volt szükséges.]

Wolf ezzel kapcsolatban felveti azt az értelmezési lehetőséget, amely szerint elképzelhető az, hogy a felek megjelentek a municipális igazságszolgáltatási magisztrátus előtt, aki megállapította hatáskörének hiányát, és az ügyet „áttette” a *praetor urbanus* fórumához.⁷⁴ Erre tekintettel az eljáró magisztrátus az alperest (a megjelenése biztosításának céljából) – a *praetori* stipulatiók mintájára – *vadimonium stipulatio*ra kötelezte, amelyet *ex edicto* kezessel (*sponsor*) kellett biztosítani.⁷⁵ Ezzel Wolf tartalmilag egy ún. áttételi *vadimonium*ra („Verweisungs*vadimonium*”) utal,⁷⁶ amelynek esetén – mint írja⁷⁷ – ez lenne az egyetlen olyan okirata a Sulpicius archívumnak, amelyben perbeli *vadimonium*ra szóló utalás található.⁷⁸ Ez a hipotézis, bár elképzelhető, de a rendelkezésünk-re álló források alapján egyértelműen nem igazolható.

A jelenlegi ismereteim alapján a Camodeca által kifejtett álláspontot találok plauzibilisebbnek, aki amellet érvel, hogy jelen esetben is egy ún. peren kívüli *vadimonium* („*vadimonium stragiudiziale*”) jött létre a felek között, a kezes állítása pedig pusztán azzal a körülménnyel magyarázható, hogy nem a felek (*domini litis*) tették a *vadimonium*ot, hanem azok perbeli képviselői.⁷⁹

Érdekes kérdést vet fel továbbá, hogy a felek a kezes név szerint nem jelölik meg az okiratban (egyszerűen csak *sponsor*ként utalnak rá), holott a megállapodás az ő jogviszonyát is érinti, erre tekintettel viszont jogilag indokolt lett volna pontosan megnevezni őt is. Camodeca akként fogalmaz, hogy a *sponsor* „nevét elhallgatták”. Ebből arra következtettek, hogy Camodeca véleménye szerint az okiratban megjelenik egy – a felek és a perbeli képviselők körén kívül eső – ötödik személy (mint kezes) is. Ezzel szemben – álláspontom szerint – jelen esetben nincs szó ötödik személyről. A felek feltehetően azért nem nevezték nevén a kezeset, mert számukra nyilvánvaló volt annak személye. Véleményem szerint ugyanis nem egy 3. személy vállalt kezesiséget az alperesi *cognitor vadimonium*áért, hanem maga az alperes (G. Faustus Sulpicius), s ezért felesleges lett volna őt e minőségben is név szerint feltüntetni az okiratban. A D. 2,8,8,1 paragrafusában találunk analóg példát arra az esetre, hogy a képviselt fél vállal kezesiséget a perbeli képviselő kötelezettségeiért (D. 2,8,8,1 Paul. 14 *ad ed.*):

⁷⁴ Az ún. peres – azaz: igazságszolgáltatási magisztrátus által kötelezővé tett – *vadimonium* két esetben fordulhat elő. Az egyik lehetőség az, ha az *in iure* eljárást egy napon belül nem lehet lezárni, ezért az eljáró magisztrátus az eljárást elhalasztja (Gai. 4,184): *Cum autem in ius uocatus fuerit aduersarius neque eo die finire potuerit negotium, uadimonium ei faciendum est, id est ut promittat se certo die sisti.* [Amikor pedig törvénybe idézték az ellenfelet és az ügyet aznap nem lehetett befejezni, *vadimonium*ot kellett, hogy tegyen, azaz meg kellett ígérnie, hogy egy bizonyos napon meg fog jelenni. (Brósz Róbert fordítása.)] A másik eshetőség pedig az az eljárásjogi helyzet volt, amikor a municipális magisztrátus – valamely okból – hatáskörének vagy illetékességének a hiányát „állapította meg”, és erre tekintettel „áttette” az ügyet a római székhelyű magisztrátushoz. Ezekben az esetekben azonban – amelyeket a *praetori edictum* szabályozott – kötelező volt a kezesállítás (*vadimonium cum satisfactione*).

⁷⁵ WOLF 1985b, 788. p.

⁷⁶ KASER – HACKL 1996, 230. p.

⁷⁷ WOLF 1985b, 788. p.

⁷⁸ METZGER, ERNST: *The Current View of the Extra-Judicial Vadimonium*. ZRG RA 117 (2000), 174. skk. amellet érvel, hogy már a TPSulp. 3 okirat is perbeli – ún. halasztási – *vadimonium*ot („Vertagungs*vadimonium*”) dokumentál.

⁷⁹ CAMODECA 1999, 92. p.

Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non videtur cavere: sed nec miles nec minor viginti quinque annis probandi sunt: nisi hae personae in rem suam fideiubeant, ut pro suo procuratore.

A forrásszöveg értelmében: nem tekintik úgy, hogy (megfelelő) biztosítékot adott volna az, aki egy nőt „alkalmaz” kezesként, továbbá sem a katonákat, sem a *minor*t nem tekintik erre (ti. kezesnek) alkalmasnak, hacsak ezek a személyek nem a saját ügyüket illetően kezeskednek, például a saját perbeli képviselőjükért (*ut pro suo procuratore*). A D. 2,8,8 pr. szövege szerint *de die ponenda in stipulatione solet inter litigatores convenire*, azaz a *stipulatio*ban rögzítendő időpontról a peres felek között szokás megegyezni. *Knütel* meggyőzően bizonyítja, hogy e szöveg az ún. halasztási *vadimonium*ra („Vetragungsvadimonium”) utal.⁸⁰ Ehhez kapcsolódik az 1. § is, amelynek helyes értelmezése szerint: abban az esetben, ha a perbeli képviselő (*procurator*) tesz *vadimonium*ot az ismételt megjelenésre, akkor e *vadimonium* kezeslehet a képviselt személy [azaz: aki saját ügyében (*in rem suam*) kezeskedik], még akkor is, ha a fő szabályok szerint nem lenne alkalmas kezesnek (nők, katonák, *minor*). E forrásszövegből tehát – a gyakorlat szempontjából – levonható az a következtetés, hogy a perbeli képviselő által vállalt *vadimonium*ért általában a képviselt személy vállalt kezeslehet (ezért lehetett indokolt az, hogy a kezesre vonatkozó alanyi korlátot áttörjék ebben az esetben). Ha ezt a modellt pedig ráillesztjük a TPSulp. 27 okirat szövegére, akkor kézenfekvő módon adódik az a következtetés, hogy ebben az esetben is a képviselt lehetett a *vadimonium* kezesle, így – e körülmény nyilvánvalósága okán – nem volt arra különös indok, hogy az okiratban őt név szerint kezesként feltüntessék.

Adódik továbbá a kérdés, hogy ebben az eljárásjogi helyzetben miért Faustus vállalta magára a *satisdatio iudicatum solvi* teljesítését (azaz: miért nem a perbeli képviselő, a *cognitor*, nyújtotta a felperesnek ezt a biztosítékot). Erre a kérdésre a választ Gaius *Institutióiban* találhatjuk meg, aki így ír (Gai. 4,101):

Ab eius vero parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interveniat, omni modo satisdari debet, quia nemo alienae rei sine satisfactione defensor idoneus intellegitur; sed si quidem cum cognitore agatur, dominus satisdare iubetur, si vero cum procuratore, ipse procurator.

Azon az oldalon azonban, akit perelnek, ha valaki más nevében lép fel, mindenképpen *satisdati*ót kell teljesítenie, mivel senkit sem tekintenek más ügyének megfelelő védőjének, csak ha *satisdati*ót teljesít. Ha pedig *cognitor*ral perelnek, az ügy ura kell, hogy *satisdati*ót teljesítsen; ha *procurator*ral, akkor maga a *procurator*. (*Brósz Róbert* fordítása alapján.)

A gaiusi szöveg egyértelműen rögzíti azt, hogy abban az esetben, ha az alperes *cognitor*t állított, akkor a *satisdatio iudicatum solvi* teljesítési kötelezettsége magára az alperesre (és nem a *cognitor*ra) hárul. Ehhez képest, ha *procurator* jár el a perben, akkor a *satisdatio* teljesítésére a *procurator* köteles. Ha – *cognitor* állítása esetén – az alperes nem hajlandó a *satisdatio iudicatum solvi* teljesítésére, akkor az általa meghatalmazott

⁸⁰ KNÜTEL, ROLF: *Einzelne Probleme bei der Übersetzung der Digesten*. ZRG RA 111 (1994), 387. p.

cognitor nem minősül *defensor idoneus*-nak (azaz: alkalmas képviselőnek), következésképpen a perben nem járhat el az alperes helyett.

A *satisfactio iudicatum solvi* teljesítését az a (jogi) körülmény indokolta, hogy a *cognitor* – perjogilag – tulajdonképpen az alperes helyébe lépett: a *cognitor* alaki jogilag ugyanis a peres eljárásban féllé vált, mivel a kiadott formulában a *condemnatio*t az ő nevére szövegezték meg, következésképpen az ítéleti marasztalás is az ő terhére esett (azaz: a marasztalási összeg adója ebben az esetben a *cognitor* volt). Gaius erről így ír Institutióiban (Gai. 4,87): [*a*]b *aduersarii quoque parte si interueniat aliquis, cum quo actio constituitur, intenditur dominum dare oportere, condemnatio autem in eius personam conuertitur, qui iudicium acceperit* [azaz: ha az ellenfél részéről valaki közbelép, aki ellen kereset támasztható, az *intentió*ban az ügy urát illetik a *dare oportere* kifejezéssel, a *condemnatio*t viszont annak a személyére váltják át, aki az eljárást vállalta. (Brósz Róbert fordítása.)]

Azonban az alperes részéről teljesített *satisfactio iudicatum solvi* megalapozta azt, hogy a jogszolgáltató magisztrátus – egy esetleges végrehajtási eljárásban – az *actio iudicati* kiadását a *cognitor*val szemben megtagadhatja, és lehetővé tette azt, hogy a végrehajtás közvetlenül a *dominus litis* ellen indulhasson.⁸¹

Wolf a *satisfactio* jogi tartalmával kapcsolatban kifejti, hogy a pusztán alakszerű ígéret (*stipulatio*) nem volt elegendő garancia, ezért ezt egy kezessel kellett biztosítani („das Versprechen mußte durch einen Bürgen gesichert werden”).⁸² *Wolf* idézett álláspontjából az következik, hogy – kiindulása szerint – a képviselt fél *stipulatio*val kötelezte magát az ítéleti marasztalás teljesítésére („Versperchen”), amely *stipulatio*s ígéretet egy 3. személy („Bürge”) kezessége biztosította. Erre tekintettel *Wolf* végeredményben a *satisfactio* ígét „kezeskedni” (a *satisfactio* főnevet pedig „kezes”) értelemben fordítja.

Részemről ezt a megfontolást nem tartom plauzibilisnek az alábbi két indok alapján. Először is, ha az ügyletben érintett lett volna egy 3. személy (mint kezes), akkor a feleknek e kezési jogviszony „eloldásáról” is rendelkezniük kellett volna, mert enélkül egy rendszetlen jogviszony maradt volna vissza.

Másodszor pedig – álláspontom szerint – a *satisfactio* jogi kifejezést nem lehet egyetlen jogintézménnyel (jelen esetben kizárólag a kezességgel) azonosítani, ugyanis – felfogásom szerint – ez a kifejezés (mint „megfelelő elégtétel adása / nyújtása”) egy gyűjtőfogalom, amely több jogintézményt foghat át. Ha vetünk egy pillantást például Cato *de agricultura* című művében foglalt szerződési (vagy árverési) formulákra, akkor azt a megállapítást tehetjük, hogy – a jogilag képzett – szerző a *satisfacere* és a *staisdare* kifejezéseket azonos jogi tartalommal használta.⁸³ A *Digestá*ban is sok esetben egybeesik a két fogalom jogi tartalma.⁸⁴ A D. 13,7,9,3 paragrafusában Ulpianus magyarázatot fűz a *satisfacere* igéhez: *satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum: sive aliis pignoribus sibi caveri voluit, ut ab hoc recedat, sive fideiussoribus sive reo dato sive pretio aliquo vel nuda conventionione.*

⁸¹ KASER – HACKL 1996, 212. p.

⁸² WOLF 1985b, 784. p.

⁸³ POZSONYI NORBERT: *Dologi hitelbiztosítékok az ügyleti gyakorlatban. Kauteláris praxis a præklasszikus és klasszikus korszakban.* Szeged, 2017. 49. skk.

⁸⁴ Vö.: HEUMANN, GOTTLIEB HERMANN – SECKEL, EMIL: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts.* Jena, 1907. 526sk. s.v. *satis* 2) és 3) jelentéstartalmak.

Minderre tekintettel – álláspontom szerint – ebben a keretben az egyszerű *stipulatio* útján nyújtott *cautio* is a *satisdatio* fogalma alá esik, amely alapján a képviselt személy (*dominus litis*) – többek között – arra kötelezi magát, hogy egy esetleges pervesztesség esetén az ítéleti marasztalásnak eleget fog tenni. E megfontolásra figyelemmel nem tartom valószínűnek, hogy a *satisdatio iudicatum solvi* kapcsán a képviselt személyen (Faustuson) túl egy harmadik személy is (mint kezes) érintve lett volna az ügyletben.

Összegzésképpen tekintsük át, hogy milyen „ügyleti szövet” alakult ki a jogalanyok között az *in iure* eljárási szak előkészítése kapcsán: 1) mindkét fél megbízott egy-egy perbeli képviselőt (az ő – belső – jogviszonyuk alapja tehát egy *mandatum*), 2) akiket a másik fél jelenlétében a perképviselőre ünnepélyesen meghatalmaztak. 3) Faustus – tekintettel Ti. Iulius Sporus *cognitori* meghatalmazására – *stipulatio* útján arra kötelezte magát Eumenes javára, hogy pervesztesség esetén eleget tesz az ítéleti marasztalásnak (*cautio / satisdatio iudicatum solvi*). 4) A perbeli képviselők (*cognitorok*) – Thallus és Sporus – *stipulatio* útján *vadimonium* megállapodást kötöttek egymással. 5) Faustus *stipulatio* formájában kezességet vállalt Sporusért – annak meg nem jelenése estén fizetendő *poena vadimonii* erejéig – Thallus javára.

Láthatjuk tehát, hogy egyrészt a felek komoly aktivitására volt szükség a perelőkészítés vonatkozásában, másrészt pedig az érintettek között *obligatio*k többértü szövődése jött létre. Minekután a felek időközben – minden bizonnyal – kiegyeztek egymással, ennek következményeként a per – amelynek *in iure* eljárási szakának az előkészítését a felek ügyletei célozták – immár okafogyottá vált. Viszont a „visszamaradt” jogviszonyokat megfelelően rendezni kellett. Fontos azonban hangsúlyozni azt, hogy pusztán a felek között létrejött konvenció – amelynek tárgya a jogvita lezárása volt – még önmagában nem lett volna elegendő Faustus valamennyi – a per előkészítéséből fakadó – jogi kötelezettségének az eloldásához. Ugyanis ennek a megállapodásnak nem volt hatálya a például a *vadimonium* – vagy az azt biztosító kezesi jogviszony – megszüntetésének vonatkozásában, tekintettel arra, hogy ezek a megállapodások nem Eumenes és Faustus között jöttek létre.

A felek a TPSulp. 27 *scriptura interior*ának *ideo* kötőszóval felvezetett részétől rögzítik azt, hogy ezt a jogviszonyrendezést jogilag milyen módon hajtották végre (*Tab. I, pag. 2. lin. 12-15. és Tab. II, pag. 3. lin. 1-12.*).

Alapvetően a *satisdatio iudicatum solvi*ből fakadó kötelelem megszüntetése problémamentes volt: Eumenes – mint hitelező – a stipulatióból fakadó kötelezettséget a megfelelő formális ellenaktussal – *acceptilatio* útján – elengedte (pontosabban teljesítettnek ismerte el), ezzel Faustusnak e jogügyletből eredő kötelezettsége megszűnt. Ennek a tartozáselengedési aktusnak a rögzítésével zárul a *chirographum*: *L(ucius) / [Faenius Eume]nes / qu[od]que C(aius) Sulpi]cius Faustus eo [n]omine, quo de / a[gitur iudicatum solvi satis dedit in=terrogante eo me [ei] acceptam stipu=lationem fecisse.* Az okirat minden kétséget kizáróan bizonyítja azt, hogy a felek a gaiusi Institutiókban vázoltak megfelelően jártak el (Gai. 3,169): *Item per acceptilationem tollitur obligatio. acceptilatio autem est veluti imaginaria solutio. Nam quod ex verborum obligatione tibi debeam, id si velis mihi remittere, poterit sic fieri, ut patiaris haec uerba me dicere: „Quod tibi ego promisi, habesne acceptum?” et tu respondeas: „Habeo”. E contrarius actus joghatásaként tehát a felek közötti stipulatió alapuló kötelmi viszony megszűnt, ezzel tehát a *satisdatio iudicatum solvi* jogi sorsát véglegesen lezárták.*

A *vadimonium-stipulatio* és az ahhoz járuló kezesi jogviszony rendezése azonban bonyolultabb feledat volt. Ennek jogi nehézsége ugyanis – miként arra fentebb már rámutattunk – abban állt, hogy a *vadimonium*-megállapodás nem Eumenes és Faustus között jött létre. Mivel Eumenes és Faustus nem volt alanya a *vadimonium-stipulatio*nak, így jogilag okszerűen kövezik az, hogy az ebből fakadó kötelmi viszonyról nem rendelkezhetek, nem szüntethették meg azt. Bár Eumenes az okiratban akként nyilatkozott: *scripsi (...) me id vadimonium (...) remittere*, azonban ennek az egyoldalú jognyilatkozatnak nem lehetett hatálya se a Thallus és Sporus között kötött *stipulatio*ra, sem pedig a Thallus és (feltehetően) Faustus között létrejött *stipulatio*s kezességre.

Emlékeztetőül: a *vadimonium-stipulatio* keretében Sporus arra tett ígéretet, hogy Kr. u. 48. év november hó 1. napján három órákor megjelenik Rómában, Augustus fórumán Gnaeus Sentius Saturninus szobránál. Arra az esetre, ha a kikötött helyszínen és időpontban nem jelenne meg, úgy egy meghatározott bírság (*poena vadimonii*) megfizetésére vállalt kötelezettséget. A szerződés (*stipulatio*) alanyaira tekintettel, Thallus (mint hitelező) minden további nélkül elengedhette volna ezt a kötelezettséget – *acceptilatio* útján – Sporusnak, azonban Eumenes – aki nem volt alanya ennek a *vadimonium* megállapodásnak – e körben hatályos jognyilatkozatot nem tehetett. Következésképpen a *stipulatio*ból eredő *poena* fizetési kötelezettség továbbra is esedékessé vált vonla akkor, ha Sporus Kr. u. 48. év november hó 1. napján nem jelenik meg Rómában, Augustus fórumán, figyelemmel a *stipulatio* objektív jellegére (*uti lingua nuncupassit ita ius esto*).

Ebből következően Faustust megfelelően kellett biztosítani arra az esetre, ha Thallus őt vagy perbeli képviselőjét (Sporust) a *stipulatio*ok alapján *condictio*val perelné az általa megígért *poena vadimonii* erejéig (ennek ugyanis sem anyagi jogi, sem pedig eljárásjogi akadálya nem lett volna).

Megjegyzendő, hogy jogilag az a megállapodás is hatástalan maradt volna, ha Eumenes *stipulatio*ban azt ígéri Faustusnak, hogy volt *cognitor* – Thallus – nem fog sem ellene, sem pedig Sporus ellen pert indítani, mivel ez a jognyilatkozat a *nemo alienum factum promittendo obligatur* elve alapján – jogi lehetetlenség okán – érvénytelennek minősült volna. Ulpianus erre az elvre a *stipulatio habere licere* tárgyalása körében utal,⁸⁵ és e vonatkozásban megfogalmaz egy általános tanácsot (D. 45,1,38,2): *at si quis velit factum alienum promittere, poenam vel quanti ea res sit potest promittere*. Ha a tárgyalt okiratban az ide vonatkozó szerződési kikötést szemügyre vesszük, akkor megállapíthatjuk, hogy a felek – Ulpianust közel másfél évszázaddal megelőzően – ugyanezt a jogi megoldást követték. Ugyanis Eumenes egy *stipulatio* keretében teljes kártérítés megfizetésére kötelezte magát arra az esetre, ha valami a jövőben *contra conventionem* történt volna: *si ad=/[versus] ea quid factum er[i]t quanti ea res erit /[t]antem [pecun]iam dari stipulatus est*.

⁸⁵ D. 45,1,38 fragmentumában. E forrásszöveghez lásd részletesen FINKENAUER THOMAS: *Verbindlichkeit und Drittwirkungen der Stipulation im klassischen römischen Recht*. Tübingen, 2010. 52. skk.

NORBERT POZSONYI

BEITRÄGE ZUR PRAXIS DER VORBEREITUNG DER *IN IURE*
PHASE IM FORMULARPROZEß
(EXEGESE ZU TPSULP. 27)

(Zusammenfassung)

Die Katastrophe der Vesuvstädte – auf antagonistischer Weise – bedeutet ein unschätzbares Glück den Nachkommen. Das sog. Archiv der Sulpicier – das im Jahr 1959 entdeckt wurde – gab einen neuen Schwung der Forschung des römischen Prozessrechts, indem dieses Archiv ziemlich viele Prozessurkunden enthielt. Eine dieser Urkunden (TPSulp. 27) dokumentiert eine Streitbeilegung zwischen dem Bankier G. Sulpicius Faustus und dem Händler L. Faenius Eumenes. Im Hinblick darauf, dass sich die Alltagspraxis aus dem Text des Dokuments widerspiegelt, lohnt es sich den Inhalt dieser Urkunde einer tiefgreifenden exegetischen Untersuchung zu unterwerfen.

Die Urkunde ist ein Chirographum von L. Faenius Eumenes. Dem Urkundentext gemäß legten die Parteien am 4. September 48 n. Chr. ihren Streit bei. Sie haben sich vermutlich verglichen. Indessen waren von ihnen verschiedene Vorkehrungen für Vorbereitung des Prozesses in Rom getroffen worden, die Faustus und seinen Prozessvertreter belasteten. Um diese – aus diesen Rechtsgeschäften entstehenden – Obligationen aufzuheben oder unschädlich zu machen, bedurfte es besonderer Abmachungen, und sie sind der Gegenstand der erörterten Urkunde, die von den Parteien (Kontrahenten) *finiendae controversiae causa* abgeschlossen wurde.

Der Urkundentext gliedert sich in zwei Abschnitte: der erste dokumentiert eine *conventio* zwischen Eumenes und dem Bankier Faustus, der zweite Abschnitt dabei den Vollzug dieser obengenannten *conventio*.

Durch die Exegese dieser Streitbeilegung gewinnen wir einen hervorragenden (und lehrreichen) Blick in die Kulissen der Prozessvorbereitungspraxis im frühen Prinzipat.